

УДК 37.015.31:17.022.1

ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПОЗАКЛАСНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ

Марина Вікторівна Роганова,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна
академія”*

*Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна*

Анотація

У статті розглядається актуальна проблема сучасності — виховання духовно-моральних цінностей в учнів основної школи, розкривається зміст духовно-моральних цінностей, класифікація їх за певними ознаками. Доведено, що збагачення світу духовно-моральних цінностей учнів з позицій гуманістичної етики є духовним удосконаленням особистості, її самореалізацією і самоактуалізацією, показана їх визначальна роль у становленні духовного розвитку особистості учнів основної школи у позакласній виховній роботі.

Ключові слова: *духовність; духовно-моральні цінності; виховання; учні основної школи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Духовність народу, духовний розвиток особистості усвідомлюються наразі як найбільш необхідні чинники у розбудові суверенної України. Злам двох тисячоліть характеризується загостренням істотних суперечностей: проявом бездуховності в суспільстві та прагненням до гармонізації картини буття з повноцінним відродженням у ній світу людини. Тому оновлення суспільства на засадах загальнолюдських цінностей, вільного вибору життєвого шляху вимагає принципово нових підходів до питань виховання підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і на які спирається автор.

Актуальність проблеми духовності підтверджується багатьма доробками у різних галузях науки і практики. Зокрема, її вивчення знайшло відображення у наукових положеннях філософів, які розглядають духовність як сферу осмислення дійсності (В. Баранівський, Г. Горак, Л. Сохань, Л. Олексюк, В. Слободчиков, В. Сугатовський, В. Шердаков та ін.); психологів, які розкривають психологічні витоки духовних цінностей (І. Бех, М. Боришевський, Т. Бутковська, О. Зеліченко, В. Москалець, О. Киричук, Г. Костюк, Є. Помиткін та ін.); педагогів, які досліджують сутність духовного розвитку, особливості організації духовного виховання особистості (С. Гончаренко, Ю. Гуров, В. Доній, І. Зязюн, І. Зайченко, Б. Кобзар, І. Степаненко, С. Тищенко, Г. Шевченко та ін.)

У вихованні людини важливе значення має процес вироблення нею ціннісних відносин до різних явищ дійсності, формування ієрархії цінностей особистості, що визначають її ставлення до навколишнього світу і поведіння в суспільстві. Це тривалий і складний процес, на який впливають родина, окремі соціальні інститути і групи, засоби масової інформації, суспільство в цілому. Важливу роль у цьому процесі відіграє система освіти, виховання дітей в освітніх установах, насамперед в основній школі, завдання якої полягає в тому, щоб створити умови, у яких усі позитивні цінності освіти стали би надбанням особистості, яка навчається, її внутрішніми орієнтирами діяльності.

Тому постає завдання розробки такої цілісної організації освітнього простору, що створювала би умови для наповнення внутрішнього світу дітей ціннісним змістом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — розкрити зміст духовно-моральних цінностей, класифікувати їх за певними ознаками, показати їх визначальну роль у становленні духовного розвитку особистості учня основної школи у позакласній виховній роботі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичними засадами визначення змісту поняття “духовність” є тлумачення цього фе-

номена як особливості психічної організації індивіда, що виявляється у його чуттєво-емоційній сфері та є визначальною у формуванні особистісних якостей, світогляду, ціннісних орієнтацій людини, якими детермінуються її життєві домагання, потреби, діяльнісна сфера тощо [9].

Основоючись на зазначеному вище, духовні цінності відображають властивості особистості, систему прагнень у сфері духовності; це вираз необхідностей, що забезпечує розвиток соціального суб'єкта.

Дослідження вчених (І. Бех, М. Боришевський, О. Зеліченко, Є. Помиткін) засвідчують, що проблема виховання духовних цінностей хвилювала людство як у його історичному, так і культурно-моральному аспекті, розкриваючи приналежність людини до визначеної культури, у засвоєнні людиною рис культури як системи моральних регуляторів поведінки.

Визначальними в дослідженні є духовно-моральні цінності: добро, гуманність, чуйність, милосердя, толерантність, відповідальність, орієнтовані на внутрішні якості людини, що враховують норми поведінки і які допомагають у соціальній адаптації учнів, тісно взаємодіючи із суспільними, громадянськими, комунікативними цінностями. Основна особливість духовно-моральних цінностей полягає в тому, що їхня орієнтація спрямована на благо людини і життя на землі. У духовно-моральних цінностях поєднується турбота про людину, її визнання як цінності та любов до неї, шанобливість і благоговіння перед людським та будь-яким іншим життям [2; 3].

Духовно-моральні цінності становлять ядро гуманістичного світогляду і складаються на основі тих реалій і вчинків, якими не просто оцінюємо, але й схвалюємо, тобто оцінюємо як добрі, благі, гарні. Причому найбільш загальною категорією для позначення духовно-моральних цінностей є категорія добра, що охоплює всю невизначену сукупність дій, принципів і норм морального [1; 9].

Варто наголосити, що збагачення світу духовно-моральних цінностей з позицій гуманістичної етики є духовним удоско-

наленням особистості. Включені в зміст освіти духовні цінності як досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу присутні там імпліцитно і мають потребу у виявленні. Будучи виявлені, структуровані, дидактично перероблені та прийняті педагогом як особиста система цінностей, вони можуть стати основою системи ціннісних орієнтацій підлітків, що виявляють, відповідно до вікових особливостей, підвищений інтерес до пошуку ідеалів і сенсу життя, а також ядром системи духовно-морального виховання в сучасній школі.

Духовно-моральні цінності демонструють високий виховний потенціал гуманітарних знань, у зв'язку з чим здобувають актуальність науково-педагогічні дослідження, спрямовані на позитивне використання цих знань у навчально-виховній діяльності, інтеграцію їх загальнолюдського гуманітарного потенціалу в оновлюючу систему виховних впливів сучасної школи [5].

Важливим питанням нашого дослідження є класифікація цінностей, тому що вони окреслюють певні межі цінностей. Наголосимо, що неможливо розташувати цінності в порядку їхньої важливості, тому що будь-яка така спроба, що включає елемент суб'єктивного характеру, відносна.

Провідними цінностями національного виховання, визначеними у Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)”, стали патріотизм, громадянськість, гуманізм, толерантність, совість, честь, працелюбність. В умовах державотворення першочерговим правомірно стає завдання духовно-морального виховання, а саме — громадянськості. В основу сучасного розуміння ідеї громадянськості покладено така фундаментальна цінності, як Людина — найвища цінність; Батьківщина — наріжний камінь того, що єднає тисячі поколінь етносу в єдине ціле; Сім'я — природне середовище розвитку людини, основа її духовності; Праця — основа людського життя; Знання — багатство особистості, надія народу на виживання; Земля — спільний дім, батьківщина всього людства, цілісного та неподільного; Мир — головна умова існування Землі, Батьківщини, Сім'ї, Людини.

В інноваційній методиці позакласної виховної роботи, яка проводиться з учнями основної школи переважає добір засобів та прийомів, в яких можна виділити наступні риси: спрямованість на формування внутрішньої людини, ядра особистості; заснованість на особистому духовному досвіді, зверненість до цілісної людини — її розуму, волі, почуттів, до її розуму, серця і душі; різноманітність шляхів і форм духовного життя. Вирішення таких завдань відбувалося в процесі різноманітних виховних заходів, таких як бесіди на етичні теми “Духовні цінності в моєму житті”, “Доброта як категорія вічності”, “Походження моральності”, “Гуманізм і гуманність”, “Сенс життя і любов до життя як вияв найвищих потреб людини”, “Я — такий як Я є, або як стати щасливим”, а також наступні заходи: соціальна гра “Внутрішнє та зовнішнє Я”, вправа “Аукціон цінностей”, соціальна гра “Наше життя”, етюд “Моє серце і душа — моє багатство”, тренінги “Карта досягнень і успіхів”, “Я і моє оточення”. У процесі таких виховних заходів учні засвоюють наступні положення: ми цінуємо себе, життя, кожному особистість як унікальну сутність, яка є важливою для нас, має потенціал духовного, морального, інтелектуального та фізичного розвитку.

Керуючись цими цінностями, учні повинні: прагнути пізнати власний характер, його сильні та слабкі риси; розвивати почуття самоцінності; прагнути зрозуміти сенс життя, своє призначення, замислюватися, як його прожити; прагнути жити за загальноприйнятими правилами; з відповідальністю використовувати свої права і привілеї; набувати знань і мудрості впродовж життя; нести відповідальність за своє життя в межах своїх можливостей

Що стосується взаємин з іншими людьми, то керуючись цими цінностями у взаєминах, учні повинні поважати гідність усіх людей; давати зрозуміти іншим, що їх цінують; заслужувати лояльність, довіру, щирість; співпрацювати з іншими; підтримувати інших; поважати довіру, життя, приватність, власність інших; намагатися розв’язувати проблеми мирним шляхом.

У ставленні до суспільства: розуміти свої громадянські обов'язки; бути готовими протистояти ідеям і діям, шкідливим для окремих осіб чи всього суспільства; підтримувати сім'ю у вихованні дітей і турботі про утриманців; допомагати людям розуміти закон та його дії; підкорятися закону і сприяти його виконанню іншими людьми; приймати різні віровчення і поважати право інших людей на релігійну і культурну своєрідність; підтримувати людей, які самостійно не можуть вести гідний спосіб життя; сприяти демократії; зробити правду та єдність пріоритетами громадського життя.

У ставленні до навколишнього середовища: зберігати скрізь, де можливо, збалансованість та розмаїття у природі; виправдовувати розвиток лише за умови збереження довкілля; відновлювати природне середовище, зруйноване людиною; зберігати, де можливо, красу природи; усвідомлювати місце людини у світі.

Таким чином вихователі вчать учнів будувати діалог із самим собою, іншими людьми, світом у цілому на основі загальнолюдських цінностей, наповняти свій внутрішній світ новим змістом, обирати високі, гуманні життєві цілі, відроджуючи традицію педагогічного діалогу, заснованого на глибинному, внутрішньому взаємсприйнятті особистості педагога й студента на основі загальних цінностей, ідеалів, змістів, авторитетів. Адже саме спрямованість педагога, який має виражену творчу індивідуальність, характеризує наявність цінностей, переконань та ідей, що укладають внутрішній стрижень особистості та діяльності педагога: гуманістична домінанта особистісних цілей, уявлення про ціль своєї діяльності як високу місію розвитку людини.

Висновки і перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі. Таким чином, виховання духовно-моральних цінностей в учнів основної школи являє собою процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на духовно-моральну сферу особистості, що є ядром її внутрішнього світу. Його показниками можуть бути: сформованість

духовно-моральних цінностей, рівень розвитку самосвідомості, реакція на педагогічний вплив, багатство духовних запитів. Використання духовних цінностей у процесі духовно-морального виховання учнів основної школи досягає оптимального рівня, якщо виявлені можливі об'єкти духовних потреб (ціннісних орієнтацій) у базовому освітньому компоненті та сполучені з гуманістичною ціннісною орієнтацією педагога, що припускає єдність особистісного способу життя і форм педагогічного співробітництва.

Список використаних джерел

1. *Анисимов С. Ф.* Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов. — М. : Мысль. — 1988. — С. 15—45.
2. *Бех І. Д.* Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 1999. — № 3. — С. 5—14.
3. *Бех І. Д.* Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 124—129.
4. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : навчальний посібник для проведення практичних занять / укл. проф. М. С. Гончаренко, доц. Е. Т. Карачинська, В. Є. Новікова. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. — 157 с.
5. *Роганова М. В.* Виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів в інтегрованих групах навчання: теорія і практика : монографія / М. В. Роганова. — Краматорськ, ДІТМ МНТУ, 2010. — 426 с.
8. *Шевченко Г. П.* Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // Вісник Міжнародної академії наук вищої школи : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. — К., 2007. — С. 5—11.
9. *Юзвак Ж.* Духовність: погляд психолога / Ж. М. Юзвак // Початкова школа. — 2000. — № 3. — С. 5.

References

1. *Anisimov S. F.* Duhovnyie tsennosti: proizvodstvo i potreblenie / S. F. Anisimov. — M. : Myisl, 1988. — S. 15—45.
2. *Beh I. D.* Vihovannya pidrostayuchoyi osobistosti na zasadah novoyi metodologiyi / I. D. Beh // *Pedagogika i psihologiya*. — 1999. — No 3. — S. 5—14.
3. *Beh I. D.* Duhovni tsinnosti v rozvitku osobistosti / I. D. Beh // *Pedagogika i psihologiya*. — 1997. — No 1. — S. 124—129.
4. Diagnostichni pidhodi do viznachennya stanu duhovnogo i moralnogo zdorov'ya osobistosti : navchalniy posibnik dlya provedennya praktichnih zanyat / ukl. prof. M. S. Goncharenko, dots. E. T. Karachinska, V. E. Novikova. — H. : HNU imeni V. N. Karazina, 2006. — 157 s.
5. *Roganova M. V.* Vihovannya duhovnoyi kulturi u studentiv vischih navchalnih zakladiv v integrovanih grupah navchannya: teoriya i praktika : monograflya / M. V. Roganova. — Kramatorsk, DITM MNTU, 2010. — 426 s.
8. *Shevchenko G. P.* Duhovnist i tsinnosti zhittya / G. P. Shevchenko // *Visnik Mizhnarodnoyi akademiyi nauk vischoyi shkoli : zbirnik naukovih prats mizhnarodnoyi nauково-praktichnoyi konferentsiyi*. — K., 2007. — S. 5—11.
9. *Yuzvak Zh.* Duhovnist: poglyad psihologa / Zh. M. Yuzvak // *Pochatkova shkola*. — 2000. — No 3. — S. 5.

Марина Викторовна Роганова,
*доктор педагогических наук, профессор,
заведующая кафедрой теории и методики дошкольного образо-
вания, Комунальное заведение “Харьковская гуманитарно-педа-
гогическая академия” Харьковского обласного совета,
г. Харьков, Украина
e-mail: marinavik@ukr.net*

Роганова М. В.
**ВОСПИТАНИЕ ДУХОНО-НРАВСТВЕННЫХ
ЦЕННОСТЕЙ У УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ ВО
ВНЕКЛАСНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ**

Аннотация

В статье рассматривается актуальная проблема современности –воспитание духовно-нравственных ценностей у учащихся основной школы, раскрывается содержание духовно-нравственных ценностей, классификация их по определенным признакам. Доказано, что обогащение мира духовно-нравственными ценностями учащихся с позиций гуманистической этики способствует духовному совершенствованию личности, ее самореализации и самоактуализации, показана их определяющая роль в становлении духовного развития личности учащихся основной школы во внеклассной воспитательной работе.

Ключевые слова: *духовность; духовно-нравственные ценности; воспитание; учащиеся основной школы.*

Marina Roganova

*Department theory and methodology
of preschool education,*

Kommunalnoe Uchrezhdenie

*“Kharkovskaya humanytarno-pedahohycheskaya academy”
of Kharkiv*

Kharkiv, Ukraine

e-mail: marinavik@ukr.net

Roganova M.

SPIRITUAL AND EDUCATION NRAVSTVENNIH VALUES AMONG PUPILS OF THE BASIC SCHOOL IN VNEKLASNOY EDUCATIONAL ROBOTS

Abstract

In the article the actual problem of modernity — education spiritual and moral values in pupils of the primary school, reveals the contents of spiritual and moral values, their classification according to certain criteria; It proved that the enrichment of the world of spiritual and moral values of students from the standpoint of humanistic ethics contributes to the spiritual perfection of the individual, his self-actualization, and shown their crucial role in the formation of the spiritual development of the individual basic school students in extra-curricular educational activities

The use of spiritual values in the process of spiritual and moral education of pupils of the basic shkoli reaches the optimum level if detected possible objects of spiritual needs (value orientations) in the basic education components and connections with the humanistic values of the teacher assumes the unity of personal lifestyles and forms of pedagogical cooperation.

Leading the study is humanistic universal moral values: goodness, humanity, sensitivity, compassion, tolerance, responsibility, focused on the internal qualities of the person, take into account the standards of conduct and to help in social adaptation of students, working closely with community, civic, communicative value.

Spiritual and moral values demonstrate a high educational potential of knowledge about the rules of morality, and therefore the urgency of getting the scientific and pedagogical research aimed at the positive use of this knowledge in extracurricular educational activities, the integration of their universal humanitarian renovationist capacity in the system of educational influences of the modern school.

Keywords: *spirituality; spiritual; moral values; education; primary school students.*